

LIMBĂ

Ierodiacon. Notă lexicografică

Some remarks on the lexicographical entry for *ierodiacon*

Maria Ștefănescu

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

maria.stefanescu@ubbcluj.ro

<https://orcid.org/0000-0001-6426-9103>

Mircea Minică

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca

mirceaminica@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-3843-190X>

Abstract

In the present study, we aim to provide a critical analysis of the treatment of the word *ierodiacon* (hierodeacon) in several Romanian dictionaries. Following the investigation of a substantial number of documents, we also intend to show that there was a period in the history of the Romanian language in which a neutralization of the semantic opposition “married deacon (diacon de mir)” / “monk deacon (diacon călugăr)” took place in some contexts, the term *ierodiacon* being used for both meanings. This phenomenon was not recorded in the historical dictionary of the Romanian language (relevant for the example under discussion being the old series, DA, coordinated by S. Pușcariu) nor in any other Romanian dictionary that we are aware of. At the end of the study we intend to add some theoretical reflections on the semantic evolution of *ierodiacon*, also referring to the way in which the entry for this term could be structured in the historical dictionary of the Romanian language.

Keywords: lexicography, religious terminology, historical dictionary, historical record of meanings

După cum se știe, elaborarea dicționarului istoric al limbii române, aflat în momentul redactării studiului de față într-un proces de revizuire, augmentare și digitalizare, acoperă intervalul dintre 1913 și 2010, majoritatea literelor din prima parte a alfabetului găsimu-și locul în seria veche, publicată cu titlul *Dicționarul limbii române*, dar îndeobște cunoscută sub numele de *Dicționarul Academiei* (în continuare DA). Termenul *ierodiacon* este lucrat în DA la poziția alfabetică firească, dar și la prefixul *hiero-*. S.v. *ierodiacon*, se propune o definiție lărgită (cu două sensuri juxtapuse, nedespărțite prin cifre de sens), „Diacon călugăr; (impropriu) cel dintâiu între mai mulți diaconi”, cu trei atestări: *Viața și petrecerea svinților*, N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor și Uricariul sau Colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, vol. XII. La intrarea *hiero-*, printre exemplificările pentru utilizarea prefixului este inserat și *hierodiacon* (cu această ortografie), definit doar ca „primul diacon, unde sunt mai mulți”, cu o unică atestare în Uricariul, vol. XIV.

Am arătat într-un studiu anterior (Minică & Ștefănescu, 2022) că termenul masculin *ierodiacon* nu apare, de fapt, în Dosoftei, V.S. (doar forma de feminin, *ierodiaconă*, se regăsește în text, fragmentul fiind: „Și svinția sa, fără voia ei, feace pre Xena ierodiaconă, cum era obicina-ntr-aceale vremi” (Dosoftei, V.S., 24 ianuarie: 278^r), prin urmare sensul pe care redactorul DA dorește să îl exemplifice prin citatul respectiv nu este ilustrat acolo. Forma feminină prezentă la Dosoftei este, în realitate, un alt cuvânt, al cărui echivalent modern este *diaconiță* (= membră a clerului inferior care îndeplinea atribuții specifice în Biserica creștină a primelor veacuri), după cum credem că am demonstrat în lucrarea menționată deja. De altfel, se poate observa că autorul însuși al textului citat simte nevoia să diferențieze practica arhaică a admiterii femeilor în rândul clerului inferior, la care se face referire în text, de tradiția aflată în uz la vremea scrierii acestuia, prin precizarea de natură metatextuală „cum era obiceiul în acele vremuri”. Citatul din Dosoftei ar reprezenta prima atestare a lui *ierodiacon*, conform DA, or, acest citat dovedindu-se a fi fost eronat reprodus în dicționar (unde apare în forma „Feace pre Xena ierodiacon”), problema primei atestări a cuvântului rămâne deschisă.

În același studiu din 2022 am argumentat că sensul „cel dintâi între mai mulți diaconi” este improbabil să fie susținut de singura atestare pe care DA o oferă pentru a-l ilustra (aceea din Uricariul XIV). În procesul de documentare pentru prezenta contribuție am constatat că, de altfel, un sens precum „prim-diacon” este greu de probat prin citatele pe care le avem la dispoziție (sau, în general, prin citate), pe de o parte fiindcă în documentele bisericești se folosesc, cu acest înțeles, doar termenii *arhidiacon* și *protodiacon* (pe care, e de remarcat, majoritatea dicționarelor românești îi chiar definesc cu sensul „prim-diacon”, fără a se menționa în vreunul o sinonimie cu *ierodiacon*, cum ar cere-o practica lexicografică obișnuită, în cazul în care această sinonimie ar exista), pe de altă parte, întrucât în textele nebisericești păstrate până azi, de obicei documente legale sau note pe marginea unor cărți sau manuscrise, sunt menționate persoane individuale (*ierodiaconul X sau Y*) și nu se face referire la poziția lor în

ierarhia bisericească. Astfel stând lucrurile, cea mai solidă probă pentru înregistrarea unui astfel de sens ar constitui-o prezența lui în dicționare. Așadar, am parcurs intrările din mai multe dicționare din secolul XIX și XX, monolingve și bilingve, pentru a vedea dacă sensul „prim-diacon” pentru *ierodiacon* mai este înregistrat undeva. Am observat că în multe lexicoane termenul nu apare deloc; în altele, care îl înregistrează, unicul înțeles dat este „diacon călugăr” (Costinescu, Scriban, DL). Din câte am putut să constatăm, pe lângă DA, doar MDA și TDRG 2 și 3 introduc sensul „prim-diacon”. În cazul MDA redactorul pare să fi preluat necritic informația din DA, în plus, cu o abordare lexicografică cel puțin discutabilă. Dicționarul include, ca două intrări diferite, fiecare cu definiții proprii, formele *ierodiacon* și *hierodiacon*, deși la fiecare dintre acestea se precizează că forma concurentă reprezintă o variantă ortografică. La *ierodiacon* sunt reținute cele două sensuri din DA (inclusiv marca „impropriu” pentru sensul „prim-diacon”) sub forma: „1 Călugăr diacon. 2 (Imp) Conducător al diaconilor.”, iar la *hierodiacon* sensul din DA este reformulat ca „Rang superior de diacon”. Atestările au rămas cele din DA, inclusiv referirea greșită la citatul din Dosoftei V.S.

În TDRG 2 (și, apoi, în TDRG 3, care reproduce fără modificări intrarea din TDRG 2 pentru *ierodiacon*) se antedatează prima atestare din DA, însă se reproduce tot forma greșită a citatului din Dosoftei V.S. și redactorii păstrează sensul „prim-diacon” (*Oberdiakon* în textul dicționarului) sprijinindu-se, e de presupus, (doar) pe autoritatea DA. Trebuie spus că *ierodiacon* este un cuvânt care nu fusese inclus în prima ediție a TDRG, elaborată de H. Tiktin, fiind printre cele pe care Paul Miron și Elsa Lüder le-au adăugat dicționarului în edițiile mai noi ale acestuia. Or, noua primă atestare cu care TDRG 2 îmbogățește ilustrarea cuvântului, la care ne vom referi mai jos, nu ne lasă prin nimic să presupunem că ierodiaconul menționat acolo era superiorul altor diaconi. Astfel stând lucrurile, înclinăm să credem că sensul „prim-diacon” pentru *ierodiacon* rămâne cel puțin îndoielnic, includerea sa în dicționarele limbii nejustificându-se până la identificarea unor atestări care să îl illustreze convingător.

În același studiu deja menționat, din 2022, ne puneam întrebarea, pe baza contextului mai larg al citatului preluat în DA din Iorga S.D., dacă nu cumva a existat o perioadă în istoria limbii române în care termenul *ierodiacon* a fost folosit pentru a-i desemna atât pe călugării hirotoniți diaconi, cât și pe diaconii de mir. În urma cercetării a numeroase documente de epocă, în contribuția de față credem că suntem în măsură să aducem câteva ilustrări, dintr-o perioadă ce acoperă intervalul 1650-1900, care confirmă că acest dublu semantism al lui *ierodiacon* a existat într-adevăr.

Primul exemplu pe care l-am putut identifica de document în care *ierodiacon* este folosit cu referire la un diacon de mir a fost chiar sursa citată în TDRG 2 ca întâia atestare a cuvântului. Este vorba despre o carte tipărită în anul 1650 la Târgoviște, *Pogribania preoților*, catalogată în BRV I, (p. 176), la poziția 57. Cuvântul care ne interesează aici apare în prefața lucrării, scrisă de „Ierodiaconul Mihail”, care traduce lucrarea după surse slavonești și grecești. Lectura contextului mai larg ne arată că ierodiaconul Mihail nu este un călugăr hirotonit diacon, ci un diacon căsătorit. În

prefața care însoțește traducerea, acesta precizează că nevoința muncii depuse, precum și efortul financiar (cartea este tipărită pe propria cheltuială), sunt oferite „pentru sufletele părinților miei, și pentru ale noastre, pentru al meu și a soției mele”, pentru folosul sufletesc al cărora urmau să fie spuse și rugăciunile de mulțumire ale celor care se vor folosi de traducere.

Un alt exemplu este discutat în Pavlescu 1939, în legătură cu apartenența femeilor la breslele meșteșugărești din Moldova. Autorul identifică în *Catastihul breslei blănarilor, croitorilor, bărbiiarilor, abăgearilor și cojocarilor din târgul Roman (1724-1810)* – document care apare ca ms. 944 în Cat. Ms. III, 164-165 – mențiunea primirii în breaslă a unei anume „Anița ierodiaconului Ioniță” (Pavlescu, 1939, p. 128), eveniment consemnat între 1724 și 1766. În lipsa unor informații mai precise nu putem stabili dacă este vorba, așa cum presupune autorul, de fiica menționatului ierodiacon sau de soția acestuia, însă în ambele cazuri denumirea de *ierodiacon* nu poate să fi fost aplicată unui călugăr¹.

O neutralizare a opoziției „diacon de mir” / „diacon călugăr” poate fi constatată și în alte documente din epocă: în 1778 o „carte de așăzare” certifică încheierea unei lungi dispute legale pe care semnatarul a avut-o cu familia soției răposate, cu privire la zestrea acordată acesteia la căsătorie. Semnatarul scrisorii relatează în amănunt neînțelegerile pe care le-a avut cu cumnatul său, logofătul Gavril, fiul răposatului „Ioan erodiacon” și cu soacra sa „Măriuța diiaconița”, văduva acestuia (Uricariul XII, pp. 266-270). În 1784 stolnicul Iordache vinde ierodiaconului Climent un loc pe Podul Mogoșoaiei, în mahalaua Popa Cozma, cu 230 de taleri. Documentul mai menționează faptul că ierodiaconul are prioritate la tranzacție, fiind vecin cu vânzătorul. Referirea fiind la o locuință privată, nu la o mănăstire, credem că putem exclude cu suficientă îndreptățire calitatea de monah a ierodiaconului (Doc. Buc. II, p. 316). Alt act de vânzare de moșie, de la 1812, este semnat, printre alții, de „eu Grigore Ierodiacu vânzător”, al cărui nume, la enumerarea părților de moșie cu care fiecare dintre vânzători participă la tranzacție, apare sub forma „Grigore Diaconu”. Un alt „Antonie D. Ierodiaconul” apare și el pe actul de vânzare ca vechil al vânzătorilor, însă în întreaga tranzacție nu este menționată vreo mănăstire și din conținutul documentului pare improbabil ca vreunul dintre cei doi să fi fost monah (Uricariul XIV, pp. 397-398).

Un manuscris aflat în posesia Bibliotecii Academiei Române, pe care I. Bianu și R. Caracaș îl consemnează cu nr. 547, fără să îl poată data cu mai mare precizie decât ca aparținând secolului al XVIII-lea, conține un „manual epistolar, precedat de o culegere de orații la nuntă” (Cat. Ms. II, p. 291). Recomandările autorului privind arta redactării scrisorilor privesc o lungă serie de posibili corespondenți; de interes pentru cercetarea de față este în special secțiunea unde se dau sfaturi despre „Cum să scrie

¹ Există și posibilitatea, semnalată de evaluatorul anonim al articolului de față, căruia îi mulțumim pe această cale, ca persoana menționată să fie, în fapt, fiica sau soția de dinaintea călugăririi numitului ierodiacon. În această ipoteză exemplul nu ar mai fi relevant pentru argumentația noastră.

[...] La Ierodiacon călugăr și la Ierodiacon mirean” (Cat. Ms. II, p. 297), posibilitatea ca un ierodiacon să fie sau mirean, sau călugăr fiind aici neechivoc afirmată.

Readucem, pe scurt, în discuție și situația la care ne-am referit în Minică & Ștefănescu, 2022. Este vorba despre un document menționat în Iorga, S.D. XIII 105, mai precis o însemnare de pe o Evanghelie din 1697 vândută de „diiacul Manea” (care se autodesemnează în cuprinsul aceleiași însemnări și ca „diiac” și ca „irodiacon”), la final fiind menționați participanții la tranzacție „irodiaconul Manea, erod[iaconiță] Rada, irodiac. Negre, irodța Ilina, Cernat, Cărstina, Costandin, Anca”. În studiul respectiv priveam ca pe o ipoteză demnă de luat în calcul împrejurarea că ierodiaconii-țele pomenite în document ar fi soții de diaconi; în lumina celorlalte exemple pe care le-am identificat între timp, credem că se poate afirma cu certitudine că astfel au stat lucrurile, soții lor, (*iero*)*diaconi*, fiind, prin urmare, diaconi de mir.

Cea mai târzie ocurență a lui *ierodiacon* acoperind deopotrivă sensurile „diacon călugăr” și „diacon de mir” pe care am găsit-o apare în *Enciclopedia română. Publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român* (sub coordonarea publicistului bănățean Cornel Diaconovici) între 1898 și 1904 la Sibiu. La intrarea pentru *ierodiacon* (care figurează în volumul 2 al *Enciclopediei*, apărut în 1900), lucrarea oferă următoarea explicație: „diaconul mai ales cel de chip călugăresc se numește ierodiacon, ceea ce arată ca diaconatul nu este numai un oficiol clerical, ci ord sacru ierarhic cu putere mai restrinsă”. Credem că putem deduce de aici că, în jur de 1900, deși se conturează un sens preferențial pentru *ierodiacon*, anume „diacon-călugăr”, termenul putea fi încă folosit și cu referire la un diacon de mir.

Cele câteva exemple enumerate mai sus nu reprezintă rezultatul unei cercetări exhaustive. Nu se poate, prin urmare, presupune că nu mai apar alte atestări ale lui *ierodiacon* cu sensul “diacon de mir” nici în intervalul precizat de noi, nici în afara acestuia. Credem, însă, că datele prezentate aici confirmă îndubitabil *existența* sensului respectiv pe durata a cel puțin 250 de ani din istoria limbii române. Trebuie făcută precizarea că, în toată această perioadă, în documentele bisericești, distincția *ierodiacon* / *diacon (de mir)* se face cu strictețe. Chiar și în documente legale care au legătură cu activități mănăstirești, întocmite sau supervizate, se poate presupune, de persoane din mănăstiri, *ierodiacon* este folosit, în general, pentru a desemna doar un diacon călugăr (menționăm aici, drept ilustrare, o serie de documente din Uricariul: I: pp. 372-383; X: pp. 73-74; XXI, pp. 191-193; XXV: pp. 11-12, 14-16, 42-44, dar exemplele sunt numeroase și neechivoce). Cu anumite precizări care vor fi făcute în continuare, neutralizarea distincției dintre *ierodiacon* (= „diacon călugăr”) și *diacon (de mir)* pare să țină de domeniul varietății lingvistice și să diferențieze între ele limbajul comun și terminologia religioasă. În concluzie, pe baza atestărilor de care dispunem, istoria cuvântului *ierodiacon* în limba română pare că a cuprins un interval lung (cel puțin 1650-1900) în care termenul a fost folosit, în limbajul obișnuit, atât cu sensul „diacon-călugăr”, cât și cu sensul „diacon de mir”, urmat de o perioadă de

„specializare semantică” a cărei consecință a fost rezervarea apelativului de *ierodiacon* doar pentru călugării hirotoniți diaconi. Prin urmare, ni se pare necesară o revizuire a intrării pentru *ierodiacon* din ediția viitoare a dicționarului tezaur, care să reflecte evoluția istorică a celor două sensuri.

Cu resursele pe care le avem la îndemână acum, nu am putut să stabilim în ce perioadă a secolului al XX-lea termenul *ierodiacon* a încetat să mai fie folosit și pentru a fi desemnați diaconii de mir. Nu știm nici care este explicația pentru neutralizarea ocazională a opoziției „diacon de mir” / „diacon călugăr” din veacurile anterioare și nici ce anume a făcut ca această neutralizare să nu mai fie activă de la un moment dat. Constatăm, însă, faptele de limbă care se pot desprinde din documentele pe care le-am adus în discuție: denumirea *ierodiacon* pentru diaconii de mir nu pare să fi fost utilizată uniform, ci în alternanță liberă cu cea de *diacon*. Pe de altă parte, nu se poate presupune o folosire nevizată a termenului *ierodiacon*, întrucât apar și situații în care diaconi de mir se numesc pe sine *ierodiaconi*, or acești reprezentanți ai clerului aveau o formație religioasă care, oricât de imperfectă ar fi fost în cazuri izolate, e de presupus că i-ar fi împiedicat să facă o confuzie între „diacon de mir” și „diacon călugăr”, dacă aceste două sensuri ar fi fost net diferențiate în epocă. Același tip de raționament credem că se poate aplica și pentru intrarea din ENC. ROM. Nu putem fi siguri cui îi aparține aceasta, însă în partea de început a lucrării este publicată lista completă a autorilor, pe arii de specializare, listă care cuprinde și specialiști din rândul clerului. E de presupus, deci, că redactarea intrării a fost încredințată cuiva considerat expert – sau măcar suficient de competent – în domeniul teologiei. Este posibil însă ca neutralizarea distincției dintre cele două sensuri să se datoreze, în acest caz, și intuiției unei diferențe de registru al limbajului, și specialiștii în teologie să fi fost mai puțin înclinați la rigoare terminologică într-o lucrare destinată publicului larg decât ar fi fost într-o lucrare de natură religioasă.

Suntem, prin urmare, înclinați să conchidem că, până către 1900, sensurile „diacon de mir” și „diacon călugăr” puteau deopotrivă să fie acoperite, în limbajul obișnuit, de cuvântul *ierodiacon*, fără o utilizare eronată a acestuia în cazul primului sens. Poate explicația se găsește în etimologie: poate nu doar despre diaconul călugăr s-a crezut că este un „sfințit diacon” (*ieros diakonos*), ci – măcar ca apelativ de reverență – despre toți ceilalți. Rămâne ca viitoare cercetări să elucideze această problemă².

² O privire în dicționarele grecești ne arată că în limba greacă, de unde este de presupus că a intrat cuvântul *ierodiacon* în română, probabil (și) prin mediere slavă, putem constata aceeași oscilație semantică între valoarea specializată și cea neutră. Îi mulțumim aici părintelui conf. univ. dr. Adrian Podaru care ne-a facilitat accesul la dicționarele grecești și a interpretat cu ochiul specialistului informațiile de acolo, din perspectiva tematicii articolului nostru. Astfel, cf. Kriaras, E., 1969, *Ἱεροδιάκονος* îi desemna inițial pe diaconii monahi, celibi. În greaca actuală, însă, (v. Triantafyllidi Dictionary) termenul nu mai face distincție între diaconii căsătoriți și cei celibi, fiind folosit pentru toți diaconii, eventual purtând ca marcă stilistică „reverență” (fiind folosit cu precădere pentru diaconii considerați venerabili).

Un alt aspect semantic care atrage atenția în evoluția sensului lui *ierodiacon* în limba română este specializarea târzie a acestuia. Pare să fie vorba despre o situație inversă fenomenului numit în literatura de specialitate „determinologizare” (de pildă, în Meyer & Mackintosh, 2000; Nová, 2018). Prin acesta a fost descrisă împrejurarea în care un termen specializat, asociat unui domeniu de cunoaștere care îi stabilește înțelesul, intră în limbajul comun, ajunge să fie folosit de vorbitori necunoscători ai domeniului sursă și, astfel, își pierde în mai mare sau mai mică măsură semantismul riguros pe care l-a avut inițial, coexistând în limbă cu termenul specializat, în registre diferite ale vorbirii. În cazul cuvântului *ierodiacon* se remarcă un traseu semantic de direcție opusă: dintre cele două valori ale acestuia care circulau în limba română până la începutul secolului al XX-lea – una, neutră, în limbajul comun, alta, specializată, în terminologia religioasă – prima a dispărut (înlocuită, firesc, de neutrul *diacon*, cu care s-a aflat, de la bun început, în concurență), iar a doua s-a impus ca înțeles unic, doar acesta validat și confirmat de specialiștii contemporani în teologie.

Că astfel stau lucrurile o arată surse cu autoritate incontestabilă. După cum se precizează în volumul *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație bisericească* – lucrare considerată de referință, publicată în 1990 cu aprobarea Preafericitului Părinte Teoctist, (atunci) Patriarhul BOR –, „treapta de ierodiacon [...] este egală cu cea de diacon, dar se numește astfel pentru a designa pe diaconul care face parte din cinul monahal, adică pe diaconul călugăr sau monah. Cuvântul ierodiacon vrea să spună că diaconul care poartă acest nume face parte din starea sfântă (iera = sfințit) a monahismului” (Floca, 1990, p. 306). În Statutul BOR, singura ocurență a termenului *ierodiacon* este într-un paragraf în care se precizează o condiție a hirotonirii monahilor în treapta de ierodiacon și ieromonah; diaconii de mir sunt întotdeauna desemnați ca „diaconi”, niciodată ca „ierodiaconi”. Cărțile de rugăciuni reflectă aceeași specializare semantică. De pildă, în *Molitfelnicul* publicat în 2013 cu aprobarea Sfântului Sinod și binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul BOR, termenul *ierodiacon* este rezervat exclusiv pentru acele indicații tipiconale care se aplică doar slujbelor săvârșite în mănăstiri pentru și de către călugări. Toate dicționarele de termeni religioși ortodocși la care am avut acces (Stoian, 1994; Braniște, 2001; Bobică, 2020) indică un singur sens pentru *ierodiacon*, anume „diacon călugăr”. Practicanți ai vieții monahale, pe care i-am consultat în această privință, au confirmat același înțeles unic³. Nici în afara domeniului comunicării de specialitate, în limbajul comun, nu am găsit vreo ocurență recentă a lui *ierodiacon* cu sensul „diacon de mir”. Această stabilizare a conținutului cuvântului ar putea fi un indiciu, credem noi, pentru faptul că *ierodiacon* a ieșit, în linii mari, din limbajul comun și a rămas, în zilele noastre, doar cu valoarea pe care o are în terminologia religioasă⁴.

³ Îi adresăm, pe această cale, mulțumiri călduroase părintelui ieromonah Paisie Borza.

⁴ O evoluție semantică inversă se remarcă în greacă, unde termenul, inițial specializat, devine neutru în zilele noastre, purtând doar marca stilistică „reverență”. Putem presupune că transparenta etimologică,

Prin urmare, redactorul intrării pentru *ierodiaton* din dicționarul istoric al limbii române va avea sarcina de a propune o schemă lexicografică din care să se poată desprinde atât dublul semantism inițial al cuvântului, cât și specializarea sa ulterioară. Evident, opțiunile de principiu sunt izolarea celor două sensuri distincte ale cuvântului sau includerea amândurora într-o definiție lărgită. O necesitate ar fi și indicarea domeniului de specialitate pentru sensul de bază, cel religios, al cuvântului. Astfel, în primul caz, am avea înțelesul „diacon călugăr”, cu existență neîntreruptă în limbă, izolat ca primul sens al cuvântului și marcat ca aparținând domeniului de specialitate al limbajului bisericesc, iar celălalt sens, marcat ca „învechit” și fără indicație de domeniu, acoperind înțelesul neutru al cuvântului, cel care nu distinge între valorile „diacon călugăr” și „diacon de mir” (ca formulă tehnică de redactare s-ar prefera, probabil, marcarea ca „învechit” și trimiterea la cuvântul *diacon*). Schema lexicografică ar fi, în acest caz, următoarea:

IERODIÁCON s.m.

1. (Bis.) Călugăr hirotonit diacon.
2. (Învechit) Diacon (de mir sau călugăr).

Această soluție de redactare ar presupune, însă, ca atestările să poată fi suficient de clar distribuite la unul sau la altul dintre cele două sensuri, ceea ce ar însemna să existe suficiente citate ilustrative neechivoce pentru fiecare dintre ele. Cercetarea de față ne-a arătat, însă, că în cazul multora dintre ocurențele cuvântului, nu se poate stabili cu precizie dacă el se referă la un diacon călugăr sau la unul de mir, ceea ce face citatele dificil de plasat într-o schemă cu două sensuri distincte. Spre exemplu, una dintre atestările rezultate în urma cercetării de față, care devansează prima atestare din TDRG 2 și 3, plasează cuvântul la 1646, într-un zăpis în care un anume „erodiaton Grozea”, de la Episcopia Romanului, figurează ca martor la un schimb de moșii – documentul 386 din DRH A. XXVIII. Nu se poate stabili însă cu certitudine căruia dintre cele două sensuri i-ar corespunde această atestare, întrucât, spre deosebire de ierodiatonii de la mănăstire, care sunt invariabil călugări, cei de la episcopie e de presupus că ar fi putut să fie și diaconi de mir, căsătoriți. Așadar, ierodiatonul Grozea ar fi putut fi numit astfel întrucât era un diacon călugăr cu atribuții la episcopie (sensul 1.), dar și pentru că persoana care a întocmit zăpisul nu făcea distincție între tipurile de diacon și-i numea ierodiatoni și pe diaconii căsătoriți (sensul 2.).

Acesta este motivul pentru care, în astfel de situații, este probabil să se opteze pentru a doua variantă de redactare, și anume includerea ambelor sensuri într-o definiție mai amplă care să nu oblige la separarea citatelor ilustrative. Partea de început a articolului lexicografic ar arăta în felul următor:

în limba greacă, a elementului de compunere *ἱερός* („sfânt, înzestrat cu putere divină”, dar și „venerabil din punct de vedere religios”), a concurat valoarea terminologică a cuvântului *ἱεροδιάκονος*.

IERODIÁCON s.m. (Bis.) Călugăr hirotonit diacon; (învechit) diacon (de mir sau călugăr).

Citatele ar fi apoi introduse nediscriminativ după definiție, în ordinea lor cronologică. Inconvenientul acestei soluții ar fi faptul că ar face mai puțin evident intervalul de timp în care valoarea cuprinsă în a doua parte a definiției a fost activă în limbă.

Este probabil că, în momentul în care *ierodiamon* va fi lucrat propriu-zis în noua ediție a dicționarului tezaur, decizia va fi luată în funcție de atestările de care se va dispune atunci. Preferabilă ar fi varianta 1., dar dacă situația citatelor disponibile nu se va schimba între timp, înclinăm să credem că o definiție lărgită ar fi soluția lexicografică la care se va recurge, mărcile de domeniu și de circulație compensând de o manieră mulțumitoare precizia mai mare a informației lexicografice din varianta de redactare cu sensuri distincte și fiind, în cele din urmă, în măsură să reflecte cu suficientă acuratețe evoluția semantică a lui *ierodiamon* în limba română.

BIBLIOGRAFIE

Surse primare

- BRV I = Bianu, I. & Hodoș, N. (1903). *Bibliografia românească veche. 1508–1830*. Tomul I: (1508–1716). București: Stabilimentul Grafic J.V. Socec.
- Cat. Ms. = *Catalogul manuscrisurilor românești*. Edițiunea Academiei Române, I–IV. Tomul II. (1913). Întocmit de Ioan Bianu și R. Caracaș. București: Socec & Comp. și C. Sfetea. Tomul III. (1931). Întocmit de Ioan Bianu și G. Nicolaiasa. Craiova: Scrisul Românesc S.A.
- Doc. Buc. II = Potra, G. (1982). *Documente privitoare la istoria orașului București (1634-1800)*. București: Editura Academiei.
- Dosoștei V.S. = *Viața și petrecerea svinților*. I–IV. Acum tipărite și traduse... cu poronca Mării Sale și cu poslușenia a smereniei noastre, a lui Mitropolitul Dosoștei. Iași, în Tiparnița Svi[n]tei Mitropolii. I. (1682). Lunile septembrie, octombrie, noiembrie, decembrie. II. (1683). Lunile ianuarie, februarie. III. (1686). Lunile martie, aprilie, mai, iunie. IV. [neterminat și netipărit; scris ante 1693]. Lunile iulie și august.
- DRH A. XXVIII = *Documenta Romaniae Historica*. Seria A. Moldova, vol. XXVIII (1645-1646). (2006). București: Editura Academiei Române.
- Iorga, S.D. = *Studii și documente cu privire la istoria românilor*. Vol. I–XXXI. *Publicate de N. Iorga*. XIII. (1906). *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene. II. Inscripții și însemnări*. București: Atelierele Grafice Socec & Comp.
- Molitfelnic* (2013). București: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.
- Pavlescu, E. (1939). *Economia breslelor în Moldova*. București: Editura Fundația Regele Carol I.
- Statutul BOR = *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*. Publicat în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 97/10. II. 2020, pp. 12-47.
- Uricariul = [Uricariul]. I–XXV.I. *Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale și alte acte, din sută a XVIII și a XIX*. (1852). De Th. Codrescu. Iași: Tipografia Buciumului Român. X. (1888). *Uricarul sau Colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*. De Theodor Codrescu. Iași: Tipo-litografia Buciumului Român. XII. (1889). *Uricarul sau Colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*. De Theodor Codrescu. Iași: Tipografia Buciumului Român. XIV. (1889). *Uricarul sau Colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*. De Theodor Codrescu. Iași: Tipografia Buciumului Român. XXI. (1892). *Uricaru sau Colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*. De Theodor Codrescu. Iași: Tipografia Buciumului Român. XXV. (1895). *Uricarul sau Colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*. De Theodor Codrescu. Iași: Tipografia „Buciumului Român”.

Surse secundare

- Floca, I.N. (1990). *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație bisericească*. Vol. 1. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- Meyer, I., Mackintosh, K. (2000). When terms move into our everyday lives: An Overview of de-terminologization. *Terminology*, 6, 111-138.
- Minică, M. & Ștefănescu, M. (2022). Noi reflecții asupra utilității, în practica lexicografică, a conceptului coșerian de câmp lexical. In A.-M. Bursuc & L. Manea (eds.), *Actele Colocviului Internațional „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”* (pp. 67-79). Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană.
- Nová, J. (2018). Terms embraced by the general public: How to cope with determinologization in the dictionary? In J. Čibej, V. Gorjanc, I. Kosem, S. Krek (eds.), *Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress: Lexicography in Global Contexts* (pp. 387-398). Ljubljana: Ljubljana University Press.

Dicționare și enciclopedii

- Bobică, R. (2020). *Dicționar de termeni și concepte teologice*. București: Editura Coresi.
- Braniște, E. (pr. prof. dr.) & Braniște, E. (2001). *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*. Caransebeș: Editura Diocezană Caransebeș.
- COSTINESCU = Costinescu, I. (1870). *Vocabular româno-frances*. I-II. București: Tipografia Națională Antreprenor C.N. Rădulescu. I: *A – Înzestrare*; II: *J – Zuluf*.
- DA = Pușcariu, S. (coord.). *Dicționarul limbii române*. Tomul I. Partea I: *A–B*. (1913). București: Librairiile Socec & Comp. și C. Sfetea. Tomul I. Partea II: *C*. (1940). București: Tipografia Ziarului „Universul”. Tomul I. Partea III. Fascicula I: *D – de*. (1949). București: Universul, Întreprindere Industrială a Statului [Fascicula II: *de–deșina*. (1948). șpalt]. Tomul II. Partea I: *F–I*. (1934). București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională. Tomul II. Partea II. Fascicula I: *J – lacustru*. (1937). București: Tipografia Ziarului „Universul” S.A. Tomul II. Partea II. Fascicula II: *Ladă–lepăda*. (1940). București: Tipografia Ziarului „Universul” S.A. Tomul II. Partea II. Fascicula III: *Lepăda–lojniță*. (1948). București: Tipografia Ziarului „Universul” S.A.
- DL = Macrea, D. & Petrovici, E. (coord.), *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Vol. I–IV. Volumul I: *A–C*. (1955). Volumul al II-lea: *D–L*. (1956). Volumul al III-lea: *M–R*. (1957). Volumul al IV-lea: *S–Z* (1958). București: Editura Academiei Române.
- ENC. ROM. = Diaconovich, C. *Enciclopedia română*. Tom. I–III. Publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român de... Vol. I: *A–Copenhaga*. (1898). Vol. II: *Copepode–Keman*. (1900). Vol. III: *Kemet–Zymotic*. (1904). Sibiu: Editura și Tiparul lui W. Krafft.
- Kriaras, E. (1969) = *Lexiko tis Mesaionikis Ellinikis Dimodous Logotexnias (1100–1669)* [Dictionary of the medieval vulgar Greek literature (1100–1669)]. Thessaloniki: Centre for the Greek Language.
- MDA = Sala, M. & Dănăilă, I. (coord.). *Micul dicționar academic*. Vol. I–IV. Volumul I: *A–C*. (2001). Volumul al II-lea: *D–H*. (2002). Volumul al III-lea: *I–Pr*. (2003). Volumul al IV-lea: *Pr–Z*. (2003). București: Editura Univers Enciclopedic.
- Scriban = Scriban, A. (1939). *Dicționarul limbii românești. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia. Iași: Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”.
- Stoian, I.M. (pr.). (1994). *Dicționar religios. Termeni religioși, credințe populare și nume proprii*. București: Editura Garamond.
- TDRG = Tiktin, H. *Dicționar român-german. Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. [Band I–III]. Operă tipărită cu cheltuiala statului. I. (1903). II. (1911). III. (1924). Bucuresci: Imprimeria Statului. Bukarest: Staatsdruckerei.
- TDRG 2 = Tiktin, H. *Rumänisch-deutsches Wörterbuch, 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron*. [Band I–III]. I. (1986). II. (1988). III. (1989). Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- TDRG 3 = Tiktin, H. *Rumänisch-deutsches Wörterbuch, 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder*. Band I–III. I. (2000). II. (2003). III. (2005). Cluj-Napoca: Clusium.
- Triantafyllidi Dictionary = *Dictionary of Standard Modern Greek*. https://www.greek-language.gr/greek-Lang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html.

